

POVIJESNO-UMJETNIČKE TEME VARAŽDINSKIH PUČKO-PROSVJETNIH PREDAVANJA (1917.-1941.)

Autorica u ovom radu promatra razdoblje od kraja Prvog do sredine Drugoga svjetskog rata, kada su djelatnost u pučkom prosvjećenju u gradu Varaždinu provodili Akademsko pjevačko društvo »Tomislav« (od 1917. do 1921.), Varaždinska gimnazijska ekstenza (od 1920. do 1930.) i Varaždinsko pučko sveučilište (od 1931. do 1941.). Na temelju Spomenice Ekstenze, te varaždinskih novina i plakata kojima su predavanja oglašavana, autorica donosi popis predavanja povijesno-umjetničke tematike i promatra ih u okviru rada i opusa njihovih predavača. Petnaest predavača – gimnazijski profesori i zaljubljenici u umjetnost te, poslije, gostujući predavači dijelom su već bili angažirani u Pučkom sveučilištu u Zagrebu – dotaklo se mnogobrojnih i raznolikih povijesno-umjetničkih tema: urbanizma, arhitekture, oblikovanja krajolika, slikarstva, kiparstva, primijenjene umjetnosti, zaštite i očuvanja baštine. Predavači su pred publikom nastupali u ulozi, upotrijebi li se Zidićeva apozicija, »popularizatora i tumača umjetnosti«.

DOSAD O VARAŽDINSKIM PUČKIM PREDAVANJIMA

Unatoč tome što im urbanizam, arhitektura, oblikovanje krajolika, slikarstvo, kiparstvo, primijenjena umjetnost, očuvanje i zaštita baštine, te muzejske teme – kao tema varaždinskih pučkih predavanja nije bila u središtu istraživanja, par dosadašnjih istraživača u svojim se znanstvenim radovima posredno i spretno dotaknulo ove tematike promatrajući je u okviru povijesti pučkoga prosvjećenja u gradu Varaždinu, koje su od sredine XIX. stoljeća do sredine Drugog

svjetskog rata provodile razne varaždinske prosvjetne institucije (prvenstveno njihovi djelatnici), društva i pojedinci. Poslije Krešimira Filića i Branka Svobode,¹ pučkim se predavanjima posvetio Siniša Horvat [2004.] koji je povijest pučkoga prosvjećivanja u Varaždinu smjestio u širi i obuhvatniji povijesni okvir, u kojem su u Europi od druge polovice XIX. stoljeća, zbog rastuće potrebe za »dopunskim obrazovanjem odraslih izvan redovitoga procesa obrazovanja«, nicali obrazovni i andragoški pokreti različiti od tadašnjega obrazovnog sustava, čime su potaknuli stvaranje sveučilišnih ekstenzija, poput one u Velikoj Britaniji (1873.) i Zagrebu (1907.). Počeci takvih djelatnosti u Varaždinu, prema Horvatu, vežu se za rad narodne čitaonice Dvorane. U prostorima »niže realke u južnom krilu novoizgrađene gimnazijske zgrade« i poslije u »novouređenim prostorijama u zgradi starog kazališta«, čitaonica je intenzivno od 1875., slabije od 1877. i sporadično tijekom 1890-ih godina, za svoje članove, a poslije i za širu publiku, priređivala predvečernja predavanja, koja su držali i gimnazijski profesori.²

Idući nositelji pučkoga prosvjećivanja u Varaždinu, u doba kada je Pučko sveučilište u Zagrebu već »bilježilo pad djelatnosti«, bili su djelatnici postojećega Akademskog društva »Tomislav«. Horvat je naveo: »Oni su nastojali iskoristiti sveukupnu situaciju nastalu u Monarhiji nakon liberalizacije političkoga života 1917. godine, te su u razdoblju 1917.-1919. pokrenuli bogatu pučko-prosvjetnu djelatnost kojom su nastojali širiti vlastite socijalne i političke ideje«. U zgradi gradskoga kazališta, pa u okolici Varaždina i gradovima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, »akademičari« su organizirali javna predavanja, analfabetske tečajeve i koncerte. Pojedinačna i, od jeseni 1918. godine, cikluse tematskih predavanja, držali su domaći predavači i pridruženi gostujući zagrebački predavači, »liječnici, svećenici, književnici, publicisti, muzealci, studenti, srednjoškolski i sveučilišni profesori i slikari«. Iako su djelovali do 1927., bitnu su djelatnost ostvarili do 1922. godine jer je prema Horvatu, broj njihovih predavanja opadao zbog poslijeratnih nemira i prevrata, »ali i zbog činjenice da je tada već počela djelovati Varaždinska gimnazijska ekstenza«.³

Dio istaknutih i aktivnih »akademičara« – gimnazijskih profesora, poput Krešimira Filića, nastavili su raditi u pučko-prosvjetnoj djelatnosti koja je bila,

¹ *Prilozi historiji Varaždina*, Narodno sveučilište »Braća Ribar« i Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Varaždin, 1967., (rad Krešimira FILIĆA, »Pučko-prosvjetni rad Varaždinske gimnazijske ekstenze i Varaždinskog pučkog sveučilišta od 1920. [do] 1941.«, 108.–118.; i rad Branka SVOBODE, »Pučko sveučilište u Varaždinu (1917-1919)«, 100.–107.).

² Siniša HORVAT, »Historijat Varaždinske gimnazijske ekstenze«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Grad Varaždin (dalje: *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*), 14-15/2004., 73.–76.

³ *Ibidem*, 76.

prema Horvatu, »[...] čvršće vezana uz Gimnaziju, pa su na taj način bez sumnje, osigurani daleko bolji uvjeti za njezino odvijanje, te kontinuiranost i sistematičnost u njezinom provođenju«. Gimnazijski profesori su u zimi 1920. godine »pokrenuli rad 'Pučkog sveučilišta', koje su nazvali Ekstenza«, predavanja su običavali održavati »nedjeljom popodne u risaoni, tada najvećoj gimnazijskoj dvorani, a oglašavana su plakatima i u novinama. Također su priređivana predavanja na selu, organizirani tečajevi za opismenjavanje, a kasnije, seoske školske kuhinje i higijensko-domaćinski tečajevi. U cilju postizanja što veće atraktivnosti pučkih predavanja u predavaoni je, uz novčanu i materijalnu pomoć donatora, provedena električna rasvjeta, a zimi 1921./1922. nabavljen je projekcijski aparat«. ⁴ U iduće dvije godine predavalo se i u varaždinskim crkvama i samostanima. Zbog pažljivo osmišljene promidžbe, ističe Horvat, »broj priređenih predavanja iz godine u godinu bilježio je porast, a počelo se priređivati i cikluse predavanja, od kojih je neke slušateljstvo posebno dobro prihvatilo. Predavanja su sve češće upotpunjavana dijapozitivima ili filmom, što je povoljno utjecalo i na porast broja posjetitelja«. ⁵ Prof. Filić i Adolf Wissert angažirali su se u priredbi *Kulturnohistorijske izložbe grada Varaždina* (1923.). Šk. god. 1924./1925. kada su predavanja održavana i u Čakovcu, Ekstenza je, ističe Horvat, »[...] dosegla maksimum u svom radu«.

Opadanje u radu počelo je uvođenjem monarhističke diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića jer su novim uredbama reorganizirani školstvo i srednjoškolske ekstenzije, što je »izazvalo stagnaciju u njihovu djelovanju, jer su time ekstenzije još čvršće vezane za matične ustanove i posredno stavljene pod kontrolu režima. [...] potkraj dvadesetih godina predavanja [su se] sve češće održavala samo u Varaždinu, dok je broj predavanja namijenjenih seoskim sredinama drastično opadao. ⁶ Horvat je usto izdvojio neobičnost da se broj predavača angažiranih izvan Varaždina stalno povećavao. U šk. god. 1930./1931. Ekstenza je odlukom njezina odbora promijenila ime u Varaždinsko pučko sveučilište. Te je godine u vlastitoj knjižnici čuvalo 168 djela i 1836 dijapozitiva. ⁷ Strelovit pad djelatnosti osjetio se 1930-ih godina, posebice nakon premještaja njezinoga člana Milana Kamana s dužnosti ravnatelja gimnazije; sporadična predavanja sve su više održavali gostujući, a manje domaći predavači. Razlog pada Horvat je vidio u »pritisku jugoslavenskoga režima« i »nedovoljnom zanimanju novog gimnazijskog rukovodstva za tu vrstu djelatnosti. U spomenutim okolnostima i dota-

⁴ *Ibidem*, 77–78.

⁵ *Ibidem*, 78.

⁶ *Ibidem*, 79.

⁷ *Ibidem*, 80.

dašnji nositelji pučko-prosvjetne djelatnosti, zamoreni otežanim uvjetima u kojima su radili, angažirali su se na nekim drugim područjima, posvećujući se više znanstvenom radu i struci«. Ipak, prema Horvatu, Ekstenza je u međuratnom razdoblju »odigrala nezaobilaznu ulogu na području neformalnog obrazovanja najširih slojeva pučanstva ovoga kraja, te da je bila jedan od ključnih čimbenika u razvoju kulturne, društvene i prosvjetne djelatnosti u Varaždinu«. ⁸ Osim Siniše Horvata, ⁹ o djelatnicima Ekstenze pisao je i Drago Biščan [1998.]. ¹⁰

IZ IZVORA: PREDAVANJA POVIJESNO-UMJETNIČKE TEMATIKE

Najznačajniji izvor za istraživanje Ekstenzinih pučko-prosvjetnih predavanja je *Spomenica i knjiga zapisnika varaždinske gimnazijske ekstenze. Varaždin, 30. studenoga 1921. – 2. veljače 1929.* ¹¹ U toj prvoj, ali i jedinoj sačuvanoj rukopisnoj knjizi koju su vodili njezini tajnici, Krešimir Filić do šk. god. 1925./1926. i Milan Kaman od šk. god. 1927./1928., zapisane su bitne odluke o osnutku Ekstenze, izboru njezina Odbora, nabavi tehničkih pomagala i materijala za održavanje predavanja. Bitne događaje tajnici su bilježili prema tekućoj školskoj godini, unutar koje su predavanja nizali broičano i kronološki, s podacima o danu, datumu, vremenu i mjestu održavanja, predavaču i naslovu teme, posjećenosti predavanja (često je iskazali broičano) i s opaskom je li bilo popraćeno dijapozitivima. *Spomenica* se može usporediti, upotpuniti i/ili korigirati s izvještajima o radu Ekstenze i najavama predavanja tiskanih u varaždinskim novinama različitih političkih stajališta koje su izlazile tijekom međuratnog i ratnog razdoblja. Najave su češće sadržavale odgovor na pet novinskih pitanja, katkada s podatkom tko je i gdje je zaposlen predavač, rijetko su izvijestile o predavanju i još rjeđe, prenijele predavanje. U izvještajima Varaždinske gimnazije Ekstenza je tiskala potpuniji izvještaj o svojem radu, s popisom predavanja uz koji je priložila sažetke predavanja (iz pera ne-predavača) ili, rjeđe, cijela predavanja (iz pera predavača). Osnovom izvora Siniša Horvat je, za potrebe svojih radova, usustavio tablični popis sveukupnoga broja predavanja u pojedinim razdobljima i popis predavanja Krešimira Filića

⁸ *Ibidem*, 81.

⁹ Siniša HORVAT, »Najistaknutiji Ekstenzini djelatnici«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 14-15/2004., 117.-132.; Isti, »Krešimir Filić – Profesor u Varaždinskoj gimnaziji«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 23/2012., 105.-128.; Isti, »Krešimir Filić – Djelatnik u Varaždinskoj gimnazijskoj ekstenzi«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 23/2012., 129.-156.

¹⁰ Drago BIŠČAN, »Franjo Galinec: 1887.–1945.«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 10-11/1998., 203.–208.

¹¹ *Spomenica i knjiga zapisnika varaždinske gimnazijske ekstenze. Varaždin, 30. studenoga 1921. – 2. veljače 1929.*, papir, rukopis, tinta; 25,8 x 33,8 cm, 140 stranica, Varaždinska gimnazijska ekstenza, 1929., Gradski muzej Varaždin (dalje: GMV), inv. br. GMV 57462. (dalje: *Spomenica Ekstenze*).

u školskim godinama.¹² Vođena načinom stvaranja tih popisa, autorica rada je popis varaždinskih predavanja povijesno-umjetničke tematike razvrstala prema organizatorima (»akademičarima«, Ekstenzi i Varaždinskom pučkom sveučilištu) i za svakoga od njih brojčano izrazila ukupna predavanja i ona s povijesno-umjetničkom tematikom, a u slučaju Ekstenze i sveučilišta podijelila ih je prema školskoj godini. Svima je zabilježila ime i prezime predavača, naslov, vrijeme i mjesto predavanja (nije navedeno za predavanja održana u prostorijama organizatora, nego samo za ona predavanja izvan, u uršulinskom samostanu ili u gradu Čakovcu). Kako bi se izbjegla dupla citiranja, prednost se daje *Spomenici* kao vjerodostojnijem izvoru. Sačuvani plakati s najavom predavanja potvrđuju pažnju koju je Ekstenza posvetila oglašavanju prosvjetnog rada.

U razdoblju od kraja Prvoga do sredine Drugoga svjetskog rata, od 612 održanih predavanja temu iz područja umjetnosti imala je više od desetine predavanja (66). Najmanji broj organizirali su »akademičari« (3). Najviše ih je organizirala Ekstenza od 1920. do 1931. godine (55) i potom Varaždinsko pučko sveučilište (8). Broje li se naslovi predavanja ili, ciklusi i ponovljena predavanja, najviše ih je organizirala Ekstenza, sredinom 1920-ih, u šk. god. 1922./1923. i 1924./1925. što odražava rast i pad njezina rada i djelovanja. Iako se glavnina priredila u razdoblju prvoga desetljeća nakon Prvoga svjetskog rata – koje je predmet istraživanja ovoga zbornika, u ovome radu se razmatraju i malobrojna predavanja izvan toga razdoblja, ona u organizaciji »akademičara« i sveučilišta u svrhu potpunijega pogleda na taj aspekt pučkoga prosvjećivanja u Varaždinu. Predavanja su priređivali stručnjaci koji su istraživali teme, profesori koji su teme poznavali u okviru svoga rada, likovni umjetnici i pokoji ljubitelj umjetnosti čije školovanje i rad nisu povezani tom tematikom.

Tablica 1. Varaždinska pučko-prosvjetna predavanja povijesno-umjetničke tematike

Ukupno	Broj predavanja
612	66
122	3 → Akademsko društvo »Tomislav« 1917.-1921.
	Kosta Strajnić, <i>O ruskoj likovnoj umjetnosti</i> , 11. veljače 1918.
	Kosta Strajnić, <i>O jugoslavenskoj likovnoj umjetnosti</i> , prije listopada 1918., zabranjeno
	Gjuro Szabo, <i>Historijski spomenici Varaždina i okolice</i> , 28. [?] listopada 1918.
515	55 → Varaždinska gimnazijska ekstenza 1920.-1931.
8	godina osnutka: /
26	šk. god. 1920./1921.:
	Nikola Pečornik, <i>Prehistorički čovjek i njegova kultura</i> , 9. siječnja 1921.
	Matej Potočnjak, <i>Rad i značenje biskupa Josipa Jurja Strossmayera</i> , 4. veljače 1921.

¹² Prvi prikaz vidi HORVAT, 2004., 81.; drugi i treći HORVAT, 2012., 149., 151.–154.

40	šk. god. 1921./1922.: Franjo Galinec, <i>Kulturno djelovanje biskupa J. J. Strossmajera</i> , 5. veljače 1922.
79	šk. god. 1922./1923.: Krešimir Filić, <i>O renaissance-i ili O talijanskoj umjetnosti u XV. i XVI. stoljeću</i> - prvi ciklus, uršulinski samostan: 28. i 30. studeni, 1. prosinca 1922. - drugi ciklus, Ekstenza: 3., 8. i 10. prosinca 1922. - treći ciklus, Ekstenza, ponovljeno: 12., 14. i 15. prosinca 1922. - četvrti ciklus, viša vanjska i samostanska djevojačka škola: 16. i 18. prosinca 1922. - peti ciklus, gimnazijska mladež: 21. prosinca 1922. Krešimir Filić, <i>O kulturnom radu biskupa J. J. Strossmajera</i> , 4. veljače 1923. Nikola Pečornik, <i>O srednjovječnim gradovima i životu u njima</i> , 25. veljače 1923.
65	šk. god. 1923./1924.: Nikola Pečornik, <i>Kulturne sličice iz starog Varaždina</i> , 30. prosinca 1923. Krešimir Filić, <i>Josip J. Strossmayer i naše kulturno-prosvjetno nastojanje</i> , 3. veljače 1924. - svečana akademija, nije izravno u sklopu Ekstenze, ali bilježi se u Spomenici Raymond Warnier, <i>Les Chateaux de France</i> , 9. ožujka 1924. Krešimir Filić, <i>O kulturno-historijskoj izložbi grada Varaždina I i II</i> , 30. ožujka i 6. travnja 1924.
95	šk. god. 1924./1925.: Krešimir Filić, <i>Prošlost grada Varaždina i okolice</i> , 31. kolovoza 1924. Krešimir Filić, <i>Slike iz Pompeja</i> , 7. prosinca 1924. Krešimir Filić, <i>Kulturna nastojanja biskupa Josipa Jurja Štrossmajera, Varaždin 2. veljače 1925., Čakovec 4. veljače 1925.</i> Krešimir Filić, <i>O kulturno-historijskoj izložbi grada Varaždina u godini 1923. I. i II.</i> , 5. i 12. veljače 1925., uršulinski samostan Krešimir Filić, <i>Slike iz Pompeja</i> , 19. veljače 1925., uršulinski samostan Krešimir Filić, <i>Kulturno-historijski spomenici u Dalmaciji</i> , - prvo: Čakovec, 16. ožujka 1925. - drugo: Varaždin, duvne, viša djevojačka škola: 17. i 26. ožujka 1925. Raymond Warnier, <i>Promenade à travers Paris ancien et moderne (Šetnja starim i modernim Parizom)</i> , 10. svibnja 1925. Krešimir Filić, <i>Slike iz Pompeja</i> , 11. svibnja 1925., Čakovec
65	šk. god. 1925./1926.: Krešimir Filić, <i>Grobnica faraona Tutan Kamona</i> , Varaždin 10. siječnja 1926., Čakovec 8. veljače 1926.
39	šk. god. 1926./1927.: Julije Merlić, <i>O crkvenoj umjetnosti</i> , 7. ožujka 1926. Kamilo Ružička, <i>O savremenoj likovnoj umjetnosti</i> , 6. ožujka 1927. Raymond Warnier, <i>Les eglises de France</i> , 20. ožujka 1927.
42	šk. god. 1927./1928. Krešimir Filić, <i>Tut-ench-Amonov grob</i> , 23. listopada 1927. Kamilo Ružička, <i>Tehnika i umjetnost</i> , 20. studenog 1927. Krešimir Filić, <i>Rad i značenje starinarskog društva u Kninu</i> , 12. prosinca 1927. Kamilo Ružička, <i>O starohrvatskim spomenicima u Kninu</i> , 12. prosinca 1927. Mila Wood, <i>Kako nastaje skulptura?</i> , 8. siječnja 1928.

	Raymond Warnier, <i>La Renaissance française</i> , 28. siječnja 1928.
	Krešimir Filić, <i>Kulturni Varaždin</i> , 5. veljače 1928.
	Ljubo Babić, <i>Francusko slikarstvo XVIII. stoljeća</i> , 11. ožujka 1928.
	Krešimir Filić, <i>Kulturni Varaždin</i> , 22. ožujka 1928. (ponovljeno na zahtjev publike)
30	šk. god. 1928./1929.:
	Gjuro Szabo, <i>Zagreb u 19. stoljeću</i> , 16. prosinca 1928.
	Nikola Pečornik, <i>O sabiranju i sabiračima umjetnina</i> , 13. siječnja 1929.
	Gjuro Szabo, <i>O našim srednjovječnim gradovima</i> , 21. travnja 1929.
26	šk. god. 1929./1930.:
	Krešimir Filić, <i>Kultura Sumerijaca u Mezopotamiji prije 5000 godina</i> , 3. studenog 1929.
	Vladimir Stahuljak, <i>Kapela</i> , 8. prosinca 1929.
	Krešimir Filić, <i>Nekulturni Varaždin</i> , 16. ožujka 1930.
27	šk. god. 1930./1931.:
	Krešimir Filić, <i>Nestali stari Varaždin</i> , 26. listopada 1930.
	Krešimir Filić, <i>Može li se nešto učiniti za napredak našega grada?</i> , 8. prosinca 1930.
	Gjuro Szabo, <i>Otokom Krkom kroz deset stoljeća od kralja Zvonimira do današnjeg dana</i> , 25. siječnja 1931.
97	8 → Varaždinsko pučko sveučilište 1931.-1941.
16	šk. god. 1931./1932.:
	Vladimir Stahuljak, <i>Ljepote Hrvatskog Zagorja</i> , 22. ožujka 1931.
	Krešimir Filić, <i>Osnutak i razvoj varaždinskog muzeja</i> , 8. studenog 1931.
17	šk. god. 1932./1933.:
	Krešimir Filić, <i>Tell Halaf</i> , 18. prosinca 1932.
13	šk. god. 1933./1934.:
	Gjuro Szabo, <i>Kulturni spomenici Hrvatskog zagorja</i> , 8. prosinca 1933.
	Antun Matasović, <i>Đakovačka katedrala</i> , 22. travnja 1934.
15	šk. god. 1934./1935.:
	Krešimir Filić, <i>Varaždinski park Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja</i> , 16. prosinca 1934.
	Raymond Warnier i Pierre Vorms, <i>O modernoj francuskoj umjetnosti i umjetničkom životu na Montmartru</i> , 15. travnja 1935.
3	šk. god. 1935./1936.: /
6	šk. god. 1936./1937.: /
1	šk. god. 1937./1938.: /
/	šk. god. 1938./1939.:
/	šk. god. 1939./1940.:
5	šk. god. 1940./1941.:
	Ljubo Babić, <i>Samosvijest i odraz (autoportret tijekom stoljeća)</i> , 16. veljače 1941.
godina ?	Léon Rey, <i>Les statues de Paris</i> , 25. dana u mjesecu (u organizaciji Francuskog kluba u Varaždinu, u prostorijama Varaždinskog pučkog sveučilišta)

»NAJZASTUPLJENIJI PREDAVAČ«: KREŠIMIR FILIĆ

S gotovo četrdeset prilika i s petnaest tema iz područja povijesti umjetnosti, gimnazijskoga profesora i povjesničara Krešimira Filića (Bjelovar, 16. veljače 1891. – Varaždin, 31. prosinca 1972.) može se nazvati »najzastupljenim predavačem«. Takvu apoziciju dodao mu je Siniša Horvat [2012.] dotaknuvši se Filićeve angažmana u Ekstenzi u vidu unapređenja tehničkih uvjeta za izvedbu predavanja (elektrifikacija prostorija, nabava projektora i dijapozitiva radi »vizualnog obogaćivanja« predavanja), njegovih predavanja u zgradama drugih varaždinskih odgojnih ustanova (uršulinke, više vanjske samostanske djevojačke škole 1922.-1926.) i u Čakovcu.¹³ Neka predavanja Filić je više puta ponovio ili organizirao u ciklusima.

Odabirom posve različitih širokih i iznimno specifičnih tema iz područja umjetnosti, Filić je pokazao povećano znanje i svoju upućenost u suvremena događanja u svijetu i umjetnosti, njegovu svijest o angažmanu kojime pojedinac i društvo mogu utjecati na očuvanje umjetničke baštine. Predavao je o kulturi i umjetnosti starih civilizacija općenito (*Kultura Sumerijaca u Mezopotamiji prije 500 godina* 3. studenog 1929.),¹⁴ ali i o pojedinim lokalitetima, 18. prosinca 1932. godine o neolitičkom lokalitetu: »Tell Halaf. Mezopotamija staro kulturno tlo. Otkriće i iskopavanje Tell Halaf. Porječje Chabura i njegova povijest. Stari grad Tell Halaf. Djebelet el Beda. Važnost otkrića i iskopavanja starih, nestalih kultura za povijest čovječanstva. – Predavanje je bilo popraćeno projekcijama.«¹⁵ Njegovo najposrećenije predavanje, kako je već zaključio Horvat [2012.], bilo je o grobnici Tutankamona koju je u zimi 1926. godine varaždinskoj i čakovečkoj publici dočarao nizom dijapozitiva, a povodom »novih otkrića i istraživanja« ponovio varaždinskoj publici kasne jeseni 1927. godine.¹⁶ Ciklus predavanja o antičkoj pompejskoj umjetnosti pripremio je u šk. god. 1924./1925., za publiku u Ekstenzi i uršulinskom samostanu, te za 350 posjetitelja u Čakovcu što je bilo već 11. predavanje koje je tijekom godina održavao u gradu Zrinskih.¹⁷ Iako se Filić bio angažirao još u radu »akademikara«, tek je u okviru Ekstenze priredio svoje prvo predavanje: *O renaissance-i*, to jest, *O talijanskoj umjetnosti u XV. i XVI. stoljeću* koje je u pet nizom dijapozitiva popraćenih ciklusa u šk. god. 1922./1923. održao za uršulinski samostan, Ekstenzu, višu vanjsku i samostansku djevojačku školu i

¹³ HORVAT, 2012., 129.–156.

¹⁴ »Narodno prosvjeđivanje.«, *Varaždinska drž. realna gimnazija u školskoj godini 1929-30.*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1930. (dalje: *Izveštaj gimnazije 1829/1930, 1930.*), 32–33.

¹⁵ »Rad gimnazije na narodnom prosvjeđivanju«, *Godišnji izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu [1932.-1933.]*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1933., 58.

¹⁶ *Spomenica Ekstenze*, 109 i 111., 126 (ponovljeno predavanje).

¹⁷ *Ibidem*, 83 (Ekstenza), 88–89 (uršulinke), 94–95 (Čakovec).

gimnazijsku mladež,¹⁸ pokazavši znanje o pojedinim stilskim razdobljima iz europske umjetnosti.

Umjesto kronološki, tematski grupirana Filićeva predavanja pokazuju da se Filić bavio i suvremenim temama vezanim za povijest, kulturu i umjetnost Varaždina. Predavanje *Prošlost grada Varaždina i okolice* priredio je 31. kolovoza 1924. godine, za pitomce beogradske vojne akademije koji su u Varaždinu održavali »praktične vježbe«.¹⁹ Njemu je prethodilo ranije dvodijelno predavanje *O kulturno-historijskoj izložbi grada Varaždina za građanstvo* 30. ožujka i 6. travnja 1924.,²⁰ nastavnice u uršulinškome samostanu 5. i 12. veljače 1925.,²¹ a slijedilo ga je *Osnutak i razvoj varaždinskoga muzeja* za građanstvo 8. studenoga 1931. godine.²² O ovim, za kulturu i umjetnost grada Varaždina značajnim događajima, pričao je iz »prve ruke« jer je u njima i sudjelovao. Njegovi su ga kolege članovi Ekstenze proglasili tajnikom Odbora *Kulturno-historijske izložbe grada Varaždina* koja je od 14. do 22. srpnja 1923. godine u osam prostorija gimnazijske zgrade prikazivala predmete vezane za povijest i kulturu grada, koji su trebali pobuditi interes Varaždinaca za njihov rodni kraj i okolicu. Filić je osnovao Varaždinsko muzealno društvo, a kao član i predsjednik nizom aktivnosti ustrajao je u osnutku Gradskog muzeja (svečano otvoren 16. studenoga 1925.). Upravo je niz predmeta s ranije izložbe postao temelj prvom muzejskom postavu, smještenom u prostoru Staroga grada.²³ O muzeju je Filić predavao i u sklopu zagrebačkoga Pučkoga sveučilišta, 9. travnja 1929. godine.²⁴

U godini obilježavanja obljetnice tisućljeća hrvatskog kraljevstva Filić je predstavio temu *Kulturno-historijski spomenici u Dalmaciji* u Čakovcu 16. ožujka 1925., idući dan učenicama vanjske djevojačke škole u Varaždinu i 26. ožujka 1925. godine varaždinskim duvnama.²⁵ U dalmatinski kraj iskoračio je i »kratkim«, »markantnim« i s nizom projiciranih dijapozitiva popraćenim predavanjem *O radu Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu* kojim su Varaždinsko muzealno društvo i Ekstenza 12. prosinca 1927. obilježili 70 godina života hrvatskoga arheologa

¹⁸ *Ibidem*, 40 (uršulinke), 41–42 (Ekstenza), 42–43 (djevojačka škola), 45 (gimnazijska mladež).

¹⁹ *Ibidem*, 77.

²⁰ *Ibidem*, 69.

²¹ *Ibidem*, 88.

²² »Rad gimnazije na narodnom prosvjećivanju«, *Godišnji izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu [1931.-1932.]*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1932., 45.

²³ Ljerka ŠIMUNIĆ, »Gradski muzej Varaždin: odrazi duhovnih krajolika«, *80 godina Gradskog muzeja Varaždin*, GMV, gl. ur. Branko Spevec, Varaždin, 2006., 29–79.

²⁴ *Spomenica Pučkog sveučilišta u Zagrebu 1907 – 1912 – 1932*, Odbor za priređivanje pučkih sveučilišnih predavanja na Univerzitetu Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, Tisak braće Kralj, Zagreb, 1932. (dalje: *Spomenica PSZ*), 53.

²⁵ *Spomenica Ekstenze*, 90 (Čakovec) i 91 (duvne).

fra Luje Maruna i 40 godina rada starinarskoga društva. Uslijedilo je predavanje Kamila Ružičke, a svi »dobrovoljni prinosi, sabrani od posjetnika«, poslani su tom društvu.²⁶

U ulozi predavača sa senzibilitetom profesora, muzejskoga djelatnika, ali i branitelja, konzervatora i restauratora kulturne baštine, Filić je u iduća tri predavanja progovorio o (ne) kulturi u Varaždinu i o gorućim temama o urbanizmu i zaštiti spomenika u gradu. Nastupom je izazvao salvu reakcija od pohvale do kuđenja. Temom *Kulturni Varaždin* 5. veljače 1928. godine pobudio je interes posjetitelja jer to: »Predavanje bijaše popraćeno mnogobrojnim diapozitivima, a odaziv publike bijaše toliko obilan, da se velik dio morao vratiti, jer već ne bijaše u dvorani mjesta«. Na zahtjev publike ponovio ga je 22. ožujka: »I na ovom ponovljenom predavanju bijaše lijepi posjet oko 200 osoba, što je lijepi dokaz lokalnog patriotizma naših Varaždinaca«.²⁷ Dvije godine poslije, 16. ožujka 1930. »nadopunom« *Nekulturni Varaždin* prikazao je »lijepu prošlost našega grada, želi da se u svom predavanju osvrne na manje zavidnu njegovu sadašnjost«.²⁸ Novine su pisale da je predavanjem iznio »neke naše mane, nedostatke i zaostalost«, naslovom izazvao revolt dobronamjernika, ali braneći smion naslov novine su pozvale čitatelje na samokritičnost i preuzimanje njihove odgovornosti: »Jer nisu jedni samo čisti andjeli, a drugi su sami vragovi. Zato držimo, da je g. prof. Filić dobro učinio, da je rekao istinu, odnosno da je iznio stvarnu i ozbiljnu kritiku, koja je bila dobronamjerna i nije htjela nikoga vrijedjati, a nekmoli čiji regionalni, lokalni patriotizam«.²⁹

Filić se 26. listopada 1930. godine osvrnuo na stanje očuvanosti umjetničke baštine u Varaždinu. Uz pratnju »episkopske« »projekcije starih planova i slika«, posjetitelje je u temu *Nestali stari Varaždin* uveo zabrinjavajućom izjavom: »Manja razaranja kulturnih tečevina nije mimoišla ni naš konzervativni Varaždin«. Nastavio je s povijesnim pregledom razvoja grada, od dobivanja povelje kralja Andrije II., razvoja tvrđave Stari grad, spomena Varaždina kao središta Hrvatskoga kraljevskog namjesničkog vijeća, pojave plemićkoga staleža koji u gradu podiže barokne palače, dodao da nakon požara 1776. godine Varaždin postaje »[...] više provincijalnim gradom s malo inicijative, ali s mnogim lijepim i vrijednim kulturnim spomenicima«, te je još pojasnio da je rušenje starih gradskih zidina početkom XIX. stoljeća utjecalo na daljnji urbanistički razvoj grada i formiranju novih

²⁶ *Ibidem*, 129.

²⁷ *Ibidem*, 132, 134 (ponovljeno predavanje).

²⁸ »Varaždinska gimnazijska ekstenza«, *Varaždinske novosti*, 13. ožujka 1930., br. 14, str. 2.

²⁹ »Nekulturni Varaždin«, *Varaždinske novosti*, 20. ožujka 1930., br. 15, str. 2.

trgova pri čemu je izdvojio projekte pruskoga liječnika Vilima Bernharda Müllera – gradsko šetalište i klasicističku vilu Bedeković, nagrđenu susjednom »glomaznom građevinom franjevačke gimnazije« (sl 1. i 2.). Filić je dodao da je prošlo više od stoljeća »otkako se u našem gradu počelo rušenjem, uništavanjem i ponavljanjem, a ipak nam ostade mnogo toga, na čemu nam i veći gradovi mogu da zavide. Nijesmo to mi spasili svijesno, nego nam to sačuvaše: nepokretnost, konzervativnost, nepoduzetnost, ali ipak dosta veliki pietet prema starini, kad se nekim naročitim novim tekovinama nijemo mogli pohvaliti«. Nizao je promjene na gradskoj vijećnici, građanskim kućama i Draškovićevoj palači na središnjem trgu, nestalima uklonjenim pilom *Colossus Marianus* ispred isusovačke crkve i ulaznim zagrebačkim vratima pred župnom crkvom, zatrpanim i uklonjenim bunarima (na gradskom trgu, u Gajevoj ulici, pred franjevačkom crkvom), nestalim kamenim svetačkim skulpturama na južnom gradskom mostu, izmještenom pilu *Presveto Trojstvo*, gubitku gotičkoga izgleda svetišta župne crkve i gubitku pokojih ulica. Osvrnuo se na najnovije doba i bečku secesiju koja je nagrđila raniju arhitekturu. Zaključio je da smo usprkos našim pogreškama, sačuvali više nego mnogi drugi, mišlju: »Čuvajmo spomenike naše kulturne prošlosti i nastojimo da ih dade i naše vrijeme i naše pokoljenje – svoje, vlast te, vrijedne, a ne da se ispoljujemo u bijesnom razaranju i nagrđivanju onoga, što su nam namrli naši pređi«,³⁰ pozvao je svoje sugrađane na samokritičnost i preispitivanje njihove uloge u razvoju grada Varaždina.

Sugrađanima se obratio još nepunih dva mjeseca poslije, 8. prosinca, temom *Može li se nešto učiniti za napredak našega grada*. Svrhu prijašnjih i toga predavanja objasnio je u uvodu: »Sjećam se dobro, koliko je pohvalno odjeknulo moje predavanje o kulturnom Varaždinu (moralo je biti i ponovljeno!), a koliko je ogorčenja izazvalo ono drugo pod naslovom 'Nekulturni Varaždin'. I same mjesne novine držale su, da me moraju uzeti u obranu, ali mislim to bijaše suviše, jer istinu treba zapaziti, nju treba otvoreno, glasno i jasno iskazati. Na ljutu ranu – ljutu travu! Pa na koncu ja sam taj 'revolt' naših 'energičnih' starodrevnih (!) građana i očekivao, i on me ostavi posve smirenim i hladnim. Kamo sreće, da Vas, dragi građani varaždinski, mogu što češće revoltirati i da taj revolt donese dobrih uspjeha našem gradu. U prva tri predavanja čuli ste mnogo lijepa i dobra o našem gradu, ali ste i saznali naše slabe strane, pogreške i propuste«. ³¹ Četiri godine

³⁰ *Prosvjetni rad Varaždinskog pučkog sveučilišta u godini 1930-31.*, Naklada Varaždinskog pučkog sveučilišta, Tiskara Stifler Varaždin, Varaždin (dalje: *Izveštaj Pučkog sveučilišta u Varaždinu 1930/1931*), 1931., 12–15.

³¹ *Ibidem*, 22.

poslije, 16. prosinca 1934.,³² predavajući o *Varaždinskom parku kralja Aleksandra I. Ujedinitelja* predstavio je ideju Varaždinskog muzealnog društva za urbanističkim, arhitektonskim i hortikulturalnim uređenjem prostora oko Staroga grada i predviđenoga mjesta za parkiranje vozila.³³ Filić se dotaknuo značaja i utjecaja pojedinaca na hrvatsku kulturu i umjetnost; početkom veljače 1923., 1924. i 1925. pričao je o Josipu Jurju Strossmayeru u povodu obljetnica njegova rođenja.³⁴

Slika 1. Razglednica *Varaždin: Jelisavino šetalište*, tisak Papirnice Srečka Hartmanna, 1916., pečaćena »917 NOV 15« (Gradska knjižnica i čitaonica »Metel Ožegović«, Zbirka razglednica, br. 127).

Detalj parka koji su 1835. godine počeli uređivati gradski liječnik Vilim Bernhard Müller i gradski ljekarnik Teodor Fodor.

DOMAĆI PREDAVAČI

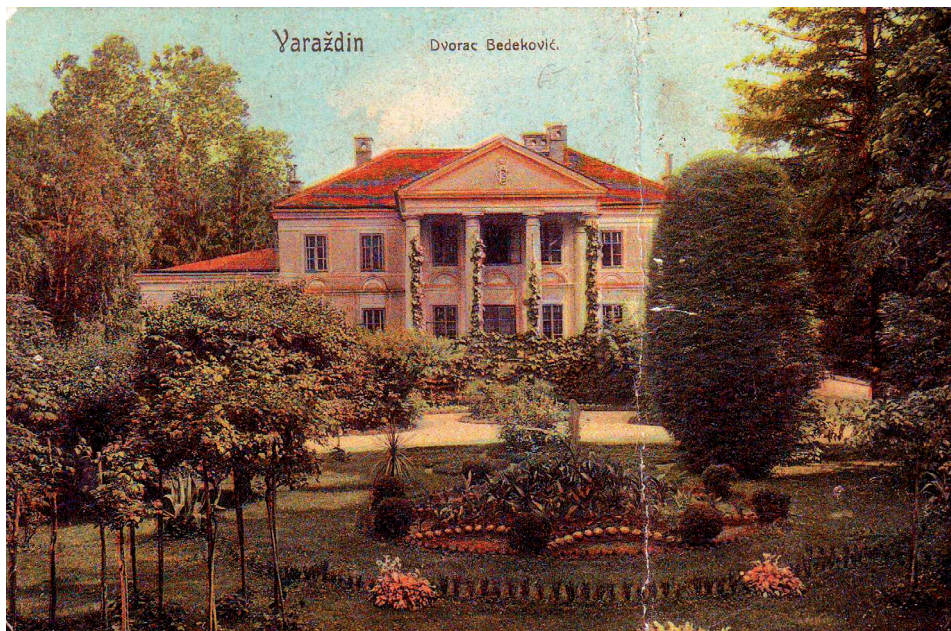
Među domaćim predavačima koji su se dotakli teme umjetnosti, broje se četvorica profesora. Unatoč tome što su domaće novine očekivale da će publika

³² »Varaždinsko pučko sveučilište«, *Drž. Realna Gimnazija Varaždinu. Godišnji izvještaj za školsku godinu 1934-35*, Tisak Svobodine »Narodne tiskare«, Varaždin (dalje: *Izvještaj gimnazije 1934/1935*), 1935., 43.

³³ »Akcija varaždinskog muzealnog društva za uređenje parka Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja«, *Varaždinske novosti*, 25. studenoga 1934., br. 256, str 3.

³⁴ *Spomenica Ekstenze*, 48–49.; 64–65.; 87–88.

»pohrliti« na predavanje *Rad i značenje biskupa Josipa Jurja Strossmayera* Ekstenzina člana Mateja Potočnika, *Spomenica* je zabilježila da je posjet bio »srednji«. ³⁵ Slično, visokoj posjećenosti predavanju povjesničara književnosti Franje Galinca (Vranjelj kraj Ivanca, 23. VII. 1887. – Varaždin, ? . VII. 1945.) *Kulturno djelovanje biskupa Josipa Jurja Strossmayera* u veljači 1922. godine spriječila se pojava škrdeta, pa je posjet bio »vrlo slab (20 ljudi), što je velika sramota za Varaždin«. ³⁶

Slika 2. Razglednica *Varaždin. Dvorac Bedeković*, tisak Papirnice S. Hartmanna, pečaćena »910 NOV 3« (Gradska knjižnica i čitaonica »Metel Ožegović«, Zbirka razglednica, br. 145). Pogled sa sjevera na klasicističku vilu koju je početkom XIX. stoljeća dao sagraditi gradski liječnik Vilim Bernhard Müller.

Preostala dvojica profesora – školovani likovni pedagozi, u svojim su se predavanjima izravno bavili umjetnošću. Akademski slikar, majstor žbukoreza koji krasi unutrašnjosti crkava u okolici Varaždina i fasade javnih kuća u Varaždinu, autor brojnih portreta, pejzaža i grafika, ³⁷ Julije Merlić (1893. – 1978.) je početkom ožujka 1926. godine predavao *O crkvenoj umjetnosti*. Posjetiteljima je uz pomoć

³⁵ »Varaždinska gimnazijska ekstenza«, *Slobodni građanin*, 29. siječnja 1921., br. 4, str. 4.; *Spomenica Ekstenze*, 11.

³⁶ *Ibidem*, 25.

³⁷ Darko SAČIĆ, *Julije Merlić*, Varaždin, GMV, 1984.

projiciranih slika, može se pretpostaviti, pojasnio pojam crkve i njezine arhitekture, slikarskim tehnikama kojima se njezin prostor može vizualno obogatiti, obradio stilska razdoblja, opus umjetnika ili ikonografiju crkvene umjetnosti. Merlić je s Ekstenzom nastavio surađivati u drugačijoj, ali nimalo beznačajnoj ulozi, kao izrađivač dijapozitiva.³⁸

O umjetnosti je u iduće dvije šk. god. predavao profesor Kamilo Ružička (Gacko, 13. ožujka 1899. – Zagreb, 21. studenoga 1972.). O *savremenoj likovnoj umjetnosti* pričao je uz pomoć niza fotografija, 6. ožujka 1927. godine pred publikom od »200 osoba (gotovo sama inteligencija)«.³⁹ Izgleda da je građanima određene razine obrazovanja koji su mogli biti upoznati s pojmovima umjetnosti, Ružička mogao govoriti o modernim pravcima i *izmima* koji su se u europskoj i hrvatskoj umjetnosti pojavili u prvih par desetljeća XX. stoljeća, a kojima se bio približio. Opus mu je, prema Ivanki Reberski [1985.], uvršten u »velike kritičke retrospektivne izložbe tematskih cjelina ili decenijalnih presjeka [...] o nadrealizmu, konstruktivizmu, »Zemlji« i kubizmu.⁴⁰ Pred publiku je stao mjesec i pol dana prije nego što je otvorio svoju prvu samostalnu likovnu izložbu, u Varaždinu 24. travnja 1927. godine. Ivanka Reberski je navela da je Ružička tih godina bio blizak »Zemlji« i da se njegov opus potpuno razlikovao od ranijih radova. Dodala je: »Nekoliko uzastopnih godina provedenih u provincijskim mjestima, dok je službovao kao nastavnik crtanja isprva u Bakru, a zatim u Varaždinu, moralo je ostaviti traga u njegovoj umjetnosti«. Ružičkine riječi koje je Reberski preuzela – 'Iskreno volim i osjećam našeg seljaka i radnika, i nastojim ga prikazati tako da on prepozna sebe i bude s mojim radom zadovoljan'«,⁴¹ objasnile bi takvu suradnju s Ekstenzom kao moguću želju da vođen ideologijom »zemljaša«, doprinese prosvjećivanju varaždinskih radnika i seljaka. Uz pomoć niza dijapozitiva Ružička je predavanjem *Tehnika i umjetnost* objašnjavao veze »između tehnike i umjetnosti, kako su postojale u starom, srednjem i novom vijeku kod raznih naroda«.⁴² Dijapozitivima popraćenim predavanjem *O kulturnim spomenicima u Dalmaciji* uvećao je proslavu ranije spomenutih dviju kninskih godišnjica.⁴³

Posljednji domaći predavač istaknuta je ličnost u kulturi Varaždina. Odvjetnik, osnivač Varaždinskog biciklističkog kluba, pisac novinskih prikaza i kritika

³⁸ *Spomenica Ekstenze*, 112 (predavanje), 99 (uloga izrađivača dijapozitiva).

³⁹ *Ibidem*, 121.

⁴⁰ Ivanka REBERSKI, »Kamilo Ružička u kontekstu hrvatskoga međuratnog slikarstva«, Institut za povijest umjetnosti (dalje: IPU), *Život umjetnosti*, 39-40/1985., 16.

⁴¹ *Ibidem*, 14 (izložba), 21 (opus).

⁴² *Ibidem*, 128.; »Rad ekstenze na polju narodnog prosvjećivanja.«, *Varaždinska drž. realna gimnazija u školskoj godini 1927.-28.*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1928., 28.; »Varaždinska gimnazijska ekstenza«, *Narodno jedinstvo*, 27. studenoga 1927., br. 46, str. 2.

⁴³ *Spomenica Ekstenze*, 129.

događanja u Varaždinu, i sakupljač umjetnina,⁴⁴ Nikola Pečornik bio je među prvim predavačima koji su u okviru Ekstenze održali predavanje s temom umjetnosti. U siječnju 1921. godine pred šezdeseteročlanom publikom predavao je o *Prehistorijskom čovjeku i njegovoj kulturi* pri čemu je prikazivao oruđe prehistorijskoga čovjeka iz svoje zbirke dodatno ih dočaravši slikama na pločama koje je crtao prof. biologije Franjo Košćec.⁴⁵ Zasigurno je izabrao dio predmeta iz svoje zbirke kamenih sjekira i alatki bez rupe za nasad i s rupom za nasad iz neolitika i enolitika (sl 3.).⁴⁶ Predavanje *O srednjovječnim gradovima i životu u njima* u zimi 1923. godine slušala je duplo brojnija publika. Posjećenost je pala za temu *Kulturne sličice iz starog Varaždina* u prosincu iste godine, kao i za predavanje *O sabiranju i sabiračima umjetnina*, u siječnju 1929. godine kada ga je slušalo »jedva 50 osoba (bio je lijep dan, mnogo ljudi bilo na podlanju i sklizanju, a osim toga bila i čajanka)«,⁴⁷ pa se smatra da su došle osobe sa specifičnim interesom za tu temu.

Slika 3. Izbor sjekira s rupom za nasad, iz zbirke od 53 primjeraka (sakupljenih s 19 lokaliteta u Hrvatskom zagorju i 16 primjeraka s lokaliteta u Međimurju), koje je od Nikole Pečornika 1948. otkupio Arheološki muzej u Zagrebu i priključio svojoj Prehistorijskoj zbirci (foto: Igor Krajcar, AMZ).

⁴⁴ Gustav PIASEK, »Nikola Pečornik – športski i kulturni djelatnik«, *Varaždinske vijesti*, 22. svibnja 1996., br. 2680, str. 9.

⁴⁵ *Spomenica Ekstenze*, 10.

⁴⁶ Dubravka BALEN-LETUNIĆ, »Kameno oružje i oruđe s područja Hrvatskog zagorja Zbirka Pečornik«, *Godišnjak Gradskog muzeja*, GMV, Varaždin, 6-1981., 5–16.

⁴⁷ *Spomenica Ekstenze*, 52 (gradovi), 63 (sličice), 140 (sabiranje).

GOSTUJUĆI PREDAVAČI

Među prvim predavačima koji su se odazvali pozivu »akademičara« da dođu u grad Varaždin održati predavanje s tematikom umjetnosti, bio je slikar i likovni kritičar Kostra Strajnić (Križevci, 29. svibnja 1887. – Dubrovnik, 23. srpnja 1977.), budući konzervator starina i ravnatelj Umjetničke galerije u Dubrovniku, kojoj će biti utemeljitelj i donator.⁴⁸ Iz novinskoga osvrtu na prvogodišnji rad »akademičara« čita se da je 11. veljače 1918. godine Strajnić održao predavanje *O ruskoj likovnoj umjetnosti*, o ruskoj arhitekturi i slikarstvu od XIV. do početka XX. stoljeća što se pretpostavlja na njegovoj monografiji *Studije sa 68 reprodukcija*, dok su mu vlasti zabranile predavanje *O jugoslavenskoj likovnoj umjetnosti*.⁴⁹

Predavali su i akademski slikari. Varaždinsko muzealno društvo putem novina pozvalo je javnost da 11. ožujka 1928. godine prisustvuje predavanju koje je imao održati »stručnjak-umjetnik«, »osobiti prijatelj« varaždinskom muzeju,⁵⁰ nastavnik, budući profesor i rektor zagrebačke Akademije likovne umjetnosti, Ljubo Babić (Jastrebarsko, 14. lipnja 1890. – Zagreb, 14. svibnja 1974.). Gledajući niz projiciranih dijapozitiva,⁵¹ dvjestotinjak osoba slušalo je Babića o *Francuskom slikarstvu XVIII. stoljeća*, to jest, o francuskoj baroknoj i rokokoovskoj umjetnosti kojom se sigurno upoznao i tijekom studijskoga obrazovanja u pariškoj Academie de la Grande Chaumikre prije Prvoga svjetskoga rata. Iako mu se iz opusa izdvajaju eskresionistički radovi, antologijska, monumentalna slika *Crveni stjegovi* (1919.), krajem 1920-ih radio je i pod utjecajem »Neue Sachlichkeit«,⁵² kada nastaju radovi s motivima seljaka i radnika (*Hrvatski radnik*, 1926.; *U gostioni*, 1927.-1928.). Ružičkin profesor,⁵³ Babić se iduće šk. god. uključio u rad Pučkoga sveučilišta Zagreb siječanjskim predavanjem o engleskome umjetniku Williamu Hogarthu i lipanjskim nastupom o *Hrvatskim slikarima od impresionizma do danas*, da bi šk. god. 1929./1930. nastupio temom *Francusko slikarstvo 19. vijeka I i II*.⁵⁴ U varaždinskoj je Narodnoj čitaonici 7. prosinca 1937. godine predavao o

⁴⁸ *Kosta Strajnić: život i djelo*, IPU, Matica hrvatska Ogranak Dubrovnik, ur. Ivan Viđen, Zagreb i Dubrovnik, 2009.

⁴⁹ »Pučka predavanja«, *Volja naroda*, 10. listopada 1918., br 15, str. 3–4.; Ana KANIŠKI, »Kulturni i umjetnički život grada Varaždina za Prvoga svjetskog rata«, *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. - 1918.*, HAZU, Zavod za znanstveni rad Varaždin HAZU, gl. ur. Stjepan Damjanović, Zagreb – Varaždin, 2014., 327–328.

⁵⁰ »Varaždinsko muzealno društvo«, *Narodno jedinstvo*, 8. ožujka 1928., br. 10, str. 2.

⁵¹ *Spomenica Ekstenze*, 134.

⁵² *Hrvatski biografski leksikon 1: A-Bi*, ur. Nikica Kolumbić, Zagreb, 1983., 293–297., bilješka Jelene Uskoković.

⁵³ REBERSKI, 1985., 13.–14.

⁵⁴ *Spomenica PSZ*, 53, 53 i 56.

Giottu,⁵⁵ jednom od najznačajnijih slikara talijanske srednjovjekovne umjetnosti. Iako se u novinama to ne navodi, smatra se da je organizator bila Ekstenza. »Dobro poznat« varaždinskim »slušaocima«, slikar »među slikarima koji najmarnije prikazuju hrvatskog seljaka« je uz pomoć slika u veljači 1941. godine predavao o *Samosvijesti i odrazu (autoportretu tijekom stoljeća)*.⁵⁶ Osvrćući se na umjetnikov rad i opus, Igor Zidić [2015.] je Babiću, između ostaloga i na temelju njegova doprinosa pučkim predavanjima, dodao apoziciju popularizatora i tumača umjetnosti.⁵⁷

Akadska slikarica i likovna pedagoginja na tadašnjoj državnoj perparandiji u Petrinji, pjesnikinja i autorica članaka o hrvatskim umjetnicima, Mila Wood (Ludmila Woodsedalek; Budimpšeta, 18. studenog 1888. – Zagreb, 18. listopada 1912.) je 8. siječnja 1928. godine biranoj varaždinskoj publici od 150 osoba, uz crteže na ploči predavala *Kako nastaje skulptura?*⁵⁸ Sigurno je tumačila brojne kiparske pojmove, tehnike i materijale, stilske izričaje. Naime, njezin dugogodišnji i raznorodan opus broji realistične portrete secesijskih obilježja, žanr-scene, portrete, plakete, crkvene oltare i nadgrobne spomenike, ali je najpoznatija po skulpturi od terakote, često polikromirane.⁵⁹

Na prijelazu iz trećega u četvrto desetljeće XX. stoljeća, pojavila su se dvojica gostujućih predavača čija predavanja, prema tematici čini se, nisu izravno vezana za njihovo područje rada i istraživanja. Pomoću projekcije dija pozitivna, Vladimir Stahuljak je 8. prosinca 1929. predavao o *Kapeli*, a 22. ožujka 1931. godine o *Ljepotama Hrvatskoga zagorja*.⁶⁰ Je li predavač bio V. Stahuljak (Bjelovar, 1876.– Zagreb, 1960.), likovni pedagog u Zagrebu, osnivač tamburaških ansambla, pjevačkih društva i limene glazbe, istraživač i zapisivač folklorne baštine novogradiškoga kraja?⁶¹ Antun Matasović, (Velika Kopanica, 23. svibnja 1893. – Karlovac, 20. svibnja 1986.), bivši ravnatelj đakovačke »Zadružne gospodarske banke«, a tadašnji ravnatelj čakovečke Trgovačke škole, je 22. travnja 1934. godine predavao: »Đakovačka katedrala. Štrosmajer kao umnik i kao čovjek. Štrosmajer prema umjetnosti i savremenima. Povijest gradnje katedrale. Graditelji. Umjetnici. Crkva

⁵⁵ »Iz umjetničkog života. Prof. Ljubo Babić: Giotto.«, *Hrvatsko jedinstvo*, 18. prosinca 1937., br. 10, str. 5.

⁵⁶ »Varaždinsko pučko sveučilište«, *Hrvatsko jedinstvo*, 15. veljače 1941., br. 175, str. 3.

⁵⁷ *Enciklopedija Matice hrvatske: iz književne, kulturne, društvene i političke povijesti Hrvatske. 1842 – 2014. Sv. 1, A–G*, gl. ur. Igor Zidić, Zagreb, 2015., 152.–167.

⁵⁸ »Varaždinska gimnazijska ekstenza«, *Narodno jedinstvo*, 5. siječnja 1928., br. 1, str. 2.

⁵⁹ *Hrvatska enciklopedija. 11, Tr–Ž*, gl. ur. Slaven Ravlić, Zagreb, 2009., 618.

⁶⁰ O kapeli: *Izvoještaj gimnazije 1829/1930*, 1930., 33.; O zagorju: »Rad gimnazije na narodnom prosvjećivanju«, *Godišnji izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu [1930.-1931.]*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1931., 47.

⁶¹ *Leksikon jugoslavenske muzike. Knj. 2, Me–Ž*, gl. ur. Krešimir Kovačević, Zagreb, 1984., 365.

izvana i iznutra. Crkveni predmeti. Značenje đakovačke katedrale po narodni obrt u Slavoniji«. ⁶²

Učestali »gost« bio je profesor francuskoga i njemačkoga jezika Raymond Warnier (1899. – 1987.), utemeljitelj Francuskoga instituta u Zagrebu i njegov prvi ravnatelj (1921.-1925.), prvi ugovorni lektor na zagrebačkome Filozofskom fakultetu. Živio je u Zagrebu do 1935. godine, prijateljevao s brojnim hrvatskim umjetnicima, posebice sa »zemljašima«, a i omogućavao je stipendije francuske vlade umjetnicima koji su se usavršavali u Parizu. ⁶³ Warnierova varaždinska predavanja mogu se sagledati iz prizme pedesetak raznolikih predavanja o umjetnosti i književnosti, često višedjelnih, koja je od 1922. do 1932. godine održao za Pučko sveučilište u Zagrebu. U šk. god. 1923./1924., nakon šest zagrebačkih predavanja o francuskome životu u kazalištu i sveučilištu, u Varaždinu je 9. ožujka 1924. godine pred dvjesto posjetitelja i uz stotinu dijapozitiva održao predavanje *Les chateaux de France*, o »starim« dvorcima, ⁶⁴ najvjerojatnije srednjovjekovnih. Iduće šk. god. zagrebačke teme o životu i umjetnosti u doba romantizma, grafičkoj umjetnosti u Francuskoj u XIX. stoljeću, i francuskom duhu, zaključio je temom *Promenade à travers Paris ancien et moderne*, 17. travnja i 8. svibnja 1925. godine. Idući dan u Varaždinu, istoimenu temu *Šetnja starim i modernim Parizom* obogatio je dijapozitivima i priređenim filmom. ⁶⁵ Iduće šk. god. dvije godine, zagrebačka predavanja iz književnosti i umjetnosti (*O primijenjenim umjetnostima. Međunarodna izložba 1925*) zatvorio je trodijelnim predavanjem *O francuskim crkvama*, koje je niti dva tjedna poslije 20. ožujka uz pomoć »mnogobrojnih svijetlih slika«, na francuskom jeziku, ponovio za šezdesetak slušatelja u Varaždinu. ⁶⁶ Varaždincima je 28. siječnja 1928. godine uz pomoć dijapozitiva i na francuskom jeziku priredio predavanje *O francuskoj renesansi (umjetnički pokret XV. i XVI. stoljeća)*. Bijaše to »predah« od zagrebačkih predavanja *Od klasicizma do romantizma, Napoleon, Romantizam (I-III), Obilježja francuskih vila (I-II)*. ⁶⁷ O francuskom caru, ni mjesec i pol' dana poslije pričao je u Varaždinu, 17. ožujka 1928. godine. ⁶⁸ Prema popisu

⁶² Stanka PAVUNA, »Antun Matasović – hrvatski pripovjedač: u povodu 100. obljetnice njegove smrti«, *Matica hrvatska, Hrvatska revija*, 46/1996., 593.–597.; o predavanju: »Varaždinsko pučko sveučilište«, *Hrvatsko jedinstvo*, 19. travnja 1934., br. 228, str. 4.

⁶³ Vladimir CRNKOVIĆ, »Portret Zemlje«, *Vijenac*, 8. studenog 2007., br. 357., str. 14.

⁶⁴ *Spomenica PSZ*, 35., 37.; *Spomenica Ekstenze*, 68.

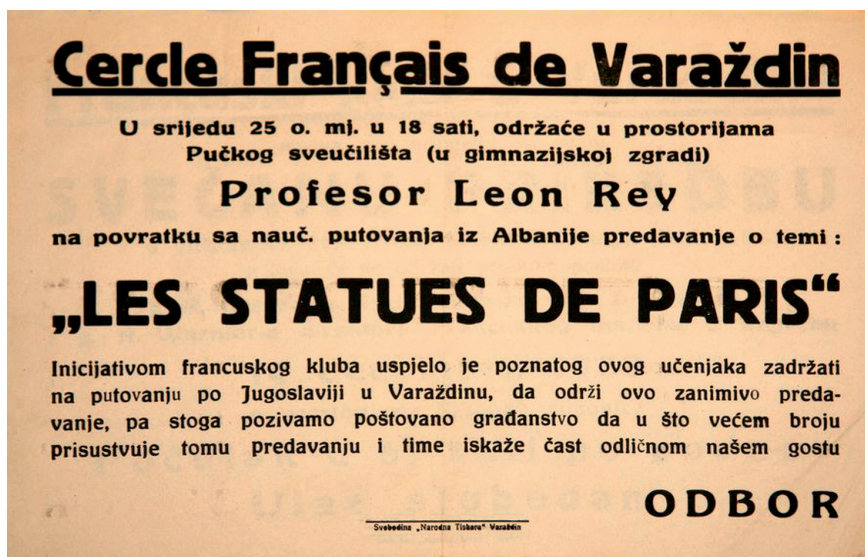
⁶⁵ *Spomenica PSZ*, 39–40.; *Spomenica Ekstenze*, 94.

⁶⁶ *O suvenirima Istoka (Od Zagreba preko Istambula do Sofije), Procvat Versaillesa, Šetnja izložbom francuske grafičke umjetnosti, O XVII. stoljeću u Francuskoj (I. o slikarima snova i običaja, II. o grafici, skulpturi, arhitekturi i primijenjenoj umjetnosti)*. *Spomenica PSZ*, 42–46.; *Spomenica Ekstenze*, 121.

⁶⁷ *Spomenica Ekstenze*, 132.; *Spomenica PSZ*, 48–50.

⁶⁸ »Varaždinska gimnazijska ekstenza«, *Narodno jedinstvo*, 15. ožujka 1928., br. 11, str. 2.

njegovih zagrebačkih predavanja, Warnier je većinu tema pronalazio u području književnosti, manje povijesti, rjeđe umjetnosti.⁶⁹ Prema Izvještaju Varaždinskoga pučkog sveučilišta, Warnier i ravnatelj »umjetničke galerije u Parizu« Pierreom Vormsom su uz pomoć slika predavali *O modernoj francuskoj umjetnosti i umjetničkom životu na Montmartru* 15. travnja 1935. godine.⁷⁰ Usporedba Warnierovih predavanja pokazuje da su predavači teme često birali iz područja svoje stručnosti i nerijetko su o jednoj temi višestruko predavali.

Slika 4. Plakat za predavanje Léona Reya »Lest Statues de Paris«, na inicijativu Francuskoga kluba u Varaždinu, 1930-ih godina. Gradski muzej Varaždin (foto: Andrej Švooger, GMV).

Tijekom svog povratka iz Albanije, znameniti francuski arheolog i profesor Léon Rey (Faremoutiers, 27. kolovoza 1887. – Pariz, 9. studenoga 1954.) se na inicijativu Francuskoga kluba u Varaždinu zadržao u baroknom gradu i u prostorijama Varaždinskog pučkog sveučilišta nastupio temom *Les statues de Paris*. Iako sačuvani oglas navodi samo da je to bilo »25. o. mj. u 18 sati« (sl 4.),⁷¹ predavanje

⁶⁹ *Životi pisaca (I. Rousseau, II. Gobineau, III. Verlaine), Moderna Francuska, Voltaire i voltaireovski duh, Francuska grafika, Napoleon i Jugoslaveni, Slike iz suvremene povijesti, Pisci naturalisti, Život u Francuskoj nakon 1870. godine, Afrička Francuska, Međunarodna kolonijalna izložba u Parizu 1931. godine, Chateaubriand: o njegovome životu i djelu, Francuska revolucija. Spomenica PSZ, 51–63.*

⁷⁰ *Izveštaj gimnazije 1934/1935, 1035., 44.*

⁷¹ *Plakat Predavanje Leon Reya Les Statues de Paris, Francuski klub u Varaždinu, 1930-ih, papir, tisak, d. 47,5 cm x š. 31,5 cm, GMV, inv. br. GMV 60610.*

se održalo 1930-ih godina (studenj 1931., listopad 1933., lipanj 1934., rujan ili prosinac 1935. ili 1940., lipanj 1941.). U sklopu Pučkoga sveučilišta u Zagrebu, Léon Rey je na prijelazu iz trećeg u četvrto desetljeće XX. stoljeća održao predavanja *Duh antike u francuskom slikarstvu*, *O francuskim slikama u Muzeju Strossmayerove Akademije u Zagrebu*, i o *Međunarodnoj kolonijalnoj izložbi u Parizu 1931. godine*.⁷² Dakle, ovome istraživaču grčke, makedonske i albanske arheološke baštine, osnivaču časopisa *Albania, revue d'archéologie, d'histoire, d'art et des sciences appliquées en Albanie et dans les Balkans*, osnivaču u Drugom svjetskom ratu uništenoga valonskog muzeja i istraživaču Versaillesa,⁷³ nisu bile strane ni povijesno-umjetničke teme.

NAJZASTUPLJENIJI GOSTUJUĆI PREDAVAČ: GJURO SZABO

Gostujući predavač s najvećim brojem priređenih povijesno-umjetničkih predavanja bio je germanist Gjuro Szabo (Novska, 3. veljače 1875. – Zagreb, 2. svibnja 1943.), ranije tajnik *Zemaljskoga povjerenstva za očuvanje historičkih i umjetničkih spomenika u Hrvatskoj i Slavoniji* (1911.–1918.) i budući ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt (od 1920.) i Muzeja grada Zagreba (od 1928.), autor desetine knjiga i stotinu tekstova i članaka o povijesnim i umjetničkim spomenicima hrvatskoga kraja (stanju, očuvanosti i zaštiti), autor kritika o suvremenim događanjima u kulturnom i umjetničkom životu Zagreba i šire.⁷⁴ Od 1918. do 1941. godine, za »akademičare«, Ekstenzu i Pučko sveučilište održao je pet predavanja tumačeći rezultate svojih putopisnih istraživanja i tiskanih knjiga. »Direktor zagrebačkog gradskog muzeja« je za akademičare održao predavanje *Historijski spomenici Varaždina i okolice*, sigurno 28. listopada 1918. godine.⁷⁵ Najvjerojatnije je predstavio rezultate četverogodišnjega posla na pregledu, inventarizaciji i snimanju spomenika nepokretne i pokretne baštine u četiri kotara, među njima varaždinskom i gradu Varaždinu, koji je vršio s kolegama i suputnicima iz *Povjerenstva* (sl. 6).⁷⁶ Rezultate je već ranije objavio u pregledima o spomenicima kotarā Klanjec i Pregrada, Krapina i Zlatar, Ivanec.⁷⁷ Pregled baštine varaždinskoga kraja zabilježio

⁷² *Spomenica PSZ*, 53, 57, 61.

⁷³ *Bibliothèque de l'École des chartes. Tome 119*, Pariz, 1961., 372–374.

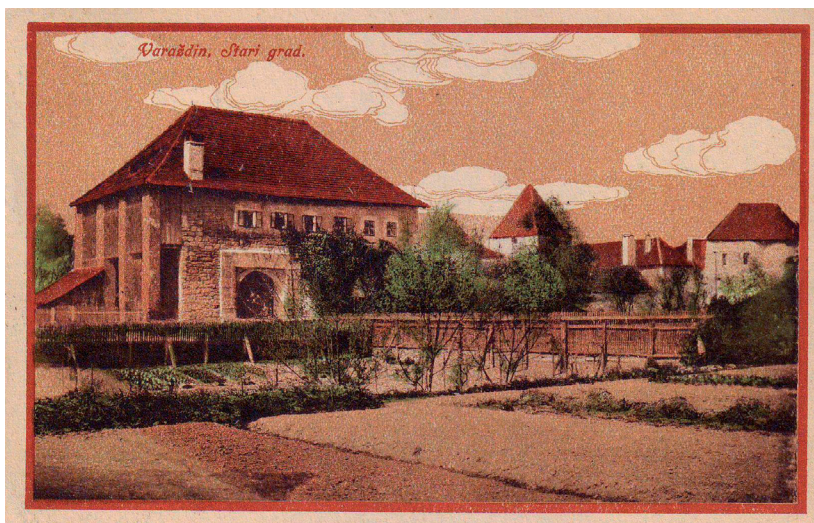
⁷⁴ Tihomil STAHLJAK, *Gjuro Szabo: djelo jednog života*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske (dalje: DPUH), Zagreb, 1995.; *Gjuro Szabo: 1875.-1943.: zbornik radova znanstveno-stručnog skupa [Muzej grada Zagreba, 15. i 16. listopada 2015.]*, DPUH, Zagreb, 2018.

⁷⁵ To je bilo drugo od trodijelnoga ciklusa predavanja o »starom Varaždinu« koji je 21. listopada 1918. započeo Rudolf Horvat. »Pučka prosvjeta u Varaždinu«, *Volja naroda*, 10. listopada 1918., br. 15, str. 4.

⁷⁶ STAHLJAK, 1995., 41.

⁷⁷ Gjuro SZABO, »Izvještaj o radu zemaljskoga povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godini 1911.«, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb (dalje: VHAD), 12/ 1912., 202.–259.; *Isti*, »Spomenici

je u rukopisima, *Spomenici grada Varaždina* (oko 1919.) i *Spomenici kotara varaždinskoga* (između 1915. i 1920.).⁷⁸ Opise spomenika uključio je u knjigu *Kroz Hrvatsko zagorje* (1939.).⁷⁹ Čitanjem radova stvara se djelić slike o Szabinom predavanju.

Slika 5. *Razglednica Varaždin. Stari grad*, tisak Papirnice Stifler, pečaćena »915 OKT 20« (Gradska knjižnica i čitaonica »Metel Ožegović«, Zbirka razglednica, br. 326).
Pogled s istoka na Kulu stražarnicu i Stari grad 1915. godine.

Desetljeće poslije, 16. prosinca 1928. godine Szabo je varaždinskoj publici od 250-ak ljudi uz pomoć »velikoga broja originalnih dijapozitiva« dočarao *Zagreb u 19. stoljeću*.⁸⁰ Slika o predavanju može se stvoriti temeljem strojopisnih i objavljenih članaka, i sažetaka predavanja koje je o toj temi priredio krajem 1920-ih i tijekom 1930-ih godina.⁸¹ Pisao je o povijesti, kulturi, umjetnosti i svakodnevnome

kotara Krapina i Zlatar«, *VHAD*, 13/ 1914., 103–204.; *Isti*, »Spomenici kotara Ivanec«, *VHAD*, 14/ 1915.-1919., 23.–96.

⁷⁸ Gjuro SZABO, *Spomenici grada Varaždina*, oko 1919.; rukopis: papir, olovka, tinta i flomaster, 21,5 x 34 cm. GMV, inv. br. GMV 43028., *Isti*, *Spomenici kotara varaždinskog*, između 1915. i 1920.; rukopis: papir, olovka, tinta i flomaster; 22 x 35 cm, GMV, inv. br. GMV 43029.

⁷⁹ Gjuro SZABO, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Knjižara Vasić i Horvat, Zagreb, 1939.

⁸⁰ *Spomenica Ekstenze*, 139.

⁸¹ Gjuro SZABO, »Iz starih dana Zagreba«, *Narodna starina*, J. Matasović i Tipografija, Zagreb (dalje: *Narodna starina*), 19/1929., 111.–113.; *Isti*, »Knjiga o starom Zagrebu«, *Narodna starina*, 23/1930., 253.–308.; *Isti*, »Knjiga o starom Zagrebu III. Zagreb od g. 1880. do g. 1903.«, *Narodna starina*, 24/1930., 341.–402.; *Isti*, »Lice Zagreba u 19. stoljeću«, *Hrvatsko kolo*, Matica hrvatska, Zagreb, 8/1927., 165.–211.; *Isti*, *Stari Zagreb*, Knjižara Vasić i Horvat, Zagreb, 1941.; Ministarstvo kulture

Slika 6. Gjuro Szabo, *[Varaždinski] Stari grad – pogled na ulaznu kulu prije restauracije* (inv. br.: 33531; neg.: III-1328. Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu kulturne baštine, Fototeka). Fotografija Kule stražarnice snimljena vjerojatno prije 1918. godine. Pogled sa zapada na Kulu s nekadašnjom kućicom u kojoj je, prema priči, živio zadnji član obitelji Erdödy.

životu Zagreba od druge polovice XX. stoljeća, spomenicima iz ranijih razdoblja, objasnio razvoj Kaptola i doprinos biskupā Haulika, Alagovića i Vrhovca urbanizmu i arhitekturi Zagreba, te razvoj Gradeca, nizao je plemićke i građanske kuće, urbanistički i arhitektonski razvoj Donjega grada u drugoj polovici XIX. stoljeća, izdvojio lik i klasicistička djela arhitekta Bartola Felbingera, bitne historiciističke građevine, potres koji je 1880. godine zadesio Zagreb i omogućio prodor secesijske i modernističke arhitekture u prostor grada. U radovima se isčitava Szabin stav o zaštiti spomenika koji će izraziti u zagrebačkim predavanjima. Ni tri tjedna prije varaždinskoga, Szabo je 16. prosinca 1928. godine nastupio temom o starom i novom Zagrebu.⁸² Dva tjedna nakon varaždinskoga, na poziv Hrvatskoga planinarskog društva 2. prosinca je pričao o *Zagrebu u XIX. vijeku*, to jest, o urbanizmu jer grad »razvija se i proširuje, ruši stare građevine, a podiže nove. Medjutim, nije baš rušenje starih uspomena uvijek bilo sretno izvedeno. Često se

– Uprava za zaštitu spomenika kulture, Ostavština Gjuro Szaba, kutija 4, strojopis *Lice Zagreba u 19. stoljeću*.

⁸² »Stari i novi Zagreb«, *Hrvat*, 29. studenoga 1928., br. 2670, str. 5.

koja vrijedna starina porušila, da ustupi mjesto nečemu novome, a opet ovo novo nije bilo ni tako lijepo ni tako vrijedno kao staro«. ⁸³

Varaždinski ciklus predavanja u šk. god. 1928./1929. zaključio je Szabo, 21. travnja 1929. godine, temom *O našim srednjovječnim gradovima*. Budući da se pomoću »velikoga broja prekrasnih dijapozitiva« trebao osvrnuti na zagorske utvrde Kalnik, Grebengrad, Belec, Oštrc, novine su pozvale »članove prijatelje planinarskog društva, da izvole u što većem broju prisustvovati predavanju«. ⁸⁴ Smatra se da je to predavanje temeljio na rezultatima istraživačkog rada i publici prikazao fotografije ruševina i tlocrta utvrda. ⁸⁵ Te su šk. god. od svih priređenih predavanja u Varaždinu, najbolje bila posjećena planinarska, ⁸⁶ uključujući Szabina.

Slika 7. Gjuro Szabo, *Jurandvor, pogled na crkvu sv. Lucije u impozantnom krajoliku* (1929.; inv. br. 680, br. dia II152. Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu kulturne baštine, Fototeka).

⁸³ »Predavanje Hrvatskog planinarskog društva. Zagreb u XIX. vijeku«, *Narodni val*, 2. prosinca 1928., br. 279, str. 7.

⁸⁴ »Varaždinska gimnazijska ekstenza«, *Narodno jedinstvo*, 18. travnja 1929., br. 16, str. 2.

⁸⁵ Gjuro SZABO, *Srednjovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1920.; *Isti*, »Planinarstvo i naši srednjovječni gradovi«, *Hrvatski planinar*, Hrvatsko planinarsko društvo (dalje: HPD), Zagreb, 5-6/1928., 104–114.; *Isti*, »Spomenici prošlosti Hrvatskog zagorja«, *Hrvatski planinar*, HPD, Zagreb, 9/1929., 226.–234.

⁸⁶ »Pučko-prosvjetni rad varaždinske gimnazijske ekstenze u škol. godini 1928-29.«, *Narodno jedinstvo*, 25. travnja 1929., br. 17, str. 2.

Nepunih dvije godine poslije, 25. siječnja 1931. Szabo je s »velikim brojem originalnih dijazozitiva« posjetitelje vodio *Otokom Krkom kroz deset stoljeća od kralja Zvonimira do današnjega dana*. O toj je temi godinu dana ranije objavio rad *Spomenici prošlosti otoka Krka s popisom i kratkim opisom bitnih povijesnih i umjetničkih spomenika*.⁸⁷ Na početku predavanja Varaždincima istaknuo je »apsolutnu potrebu upoznavanja naših krajeva« koji nisu svima poznati jer to »dovodi do krivih pogleda na sadašnjost i budućnost«. Naveo je da ga je na istraživanje Krka potaknuo baš u Varaždinu »odlični poznavatelj otoka«, rođeni Krčanin, pokojni prof. Ivan Milčetić, prof. u Zagrebu, Rijeci i u Varaždinu. Osvrnuo se na bašćansku ploču, značenje Krka kao »domaje« knezova krških i nastavio, sigurno koristeći fotografije snimljene tijekom proputovanja otokom (sl. 7. i 8.), slikovitim putopisom:

»[...] Predavač vodi slušaoce pokazujući put u slikama preko Obrovca, tog mjestašca stare Podgorske župe, sijela Karlovića, kasnije važne turske luke kroz divot-kanal Zranje s prekrasnim vidicima do Ravanjske, gdje stoji prekrasna crkvoica. Pokazuje divot-cesu spojnicu Hrvatske i Dalmacije preko Podpraga, dovodi slušatelje u Pag, pokazuje posljedice devastacije šuma, skreće u prastaru Kisu, pa skreće na čas u Senj, da pokaže divotne primjere renesanske arhitekture. Zatim dolazi do Raba, pokazuje mjesto g. 1895 bez šume, pa sadašnje stanje sa šumom, koju je uz opasnost života šumar Balia uzgajao na sreću Raba. A tada obilazi otok Krk tamo od Omišlja, gdje upućuje na drevnu crkvu sa starim divot-oltarom, na goleme ruševne opatije 'Mira' zvane, za koju nitko ne zna ništa pozitivna kazati. Prolazi mimo Vrbnika, dragog čuvara starohrvatskih knjiga, okreće na Košljun, da uputi gledaoce na prekrasne šume, na crkvu, gdje je sahranjena kći nesretnog Ivana. Ali prije se zanese u N. Bašku, pa pohodi Jurandvoru crkvu sv. Lucije, gdje se uza zid prislanja Zvonimirova ploča. Mimo sv. Donata ulazi u Krk, da barem nekoliko osobitosti – napose osebrenu palu kneza Ivana iz g. 1471. pokaže, pa mimo divotno položenog Glavotoka, gdje je sve ošumljeno, gdje je posve južnjačka vegetacija nasuprot golotinje na istočnom djelu otoka, uspinje se do grobne crkve sv. Krševana iz 9 stoljeća, pa ulučuje kako se gotovo srodno 7 stoljeća kasnije u najvećoj blizini u Bogovčivima sagradila kapela, koja danas služi kao apsida nove župne crkve«.⁸⁸

Češće je nastupao u Varaždinu ili za Hrvatsko planinarsko društvo (*Otok Krk kroz devet stoljeća*, 26. veljače 1930.), nego što je predavao za Pučko sveučilište u Zagrebu (*Iz starog Zagreba I*, 30. studenoga 1929.; *Iz starog Zagreba II*, 8. veljače

⁸⁷ Gjuro SZABO, »Spomenici prošlosti otoka Krka«, *Hrvatski planinar*, HPD, Zagreb, 5/1930., 131.–141.

⁸⁸ *Izveštaj Pučkog sveučilišta u Varaždinu 1930/1931, 1931.*, 6, 34–36.

1930.).⁸⁹ Posljednje varaždinsko predavanje, *Kulturni spomenici Hrvatskoga zagorja*, popratio je dijapozitivima, 8. prosinca 1933. godine.⁹⁰

Slika 8. Gjuro Szabo, *Kompleks franjevačke crkve i samostana [Glavotok]*, 1929. (inv. br. nepoznato, br. dia nepoznato. Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu kulturne baštine, Fototeka).

ZAKLJUČAK

Tijekom pučkoga prosvjećivanja u gradu Varaždinu u razdoblju između kraja Prvoga svjetskog rata do sredine Drugoga svjetskog rata, to jest, u doba djelovanja Akademskoga pjevačkog društva »Tomislav«, Varaždinske gimnazijske ekstenze i Varaždinskoga pučkog sveučilišta, neznatno više od desetine predavanja imala je tematiku iz područja umjetnosti, urbanizma, arhitekture, oblikovanja krajolika, slikarstva, kiparstva, primijenjene umjetnosti, te zaštite i očuvanja baštine. Predavanja je održalo petnaest predavača: gimnazijski profesori (među njima povjesničari, povjesničar književnosti, likovni umjetnici i pedagozi), likovni kritičar, lektori, književnik i arheolog, zaljubljenici u povijest, kulturu i umjetnost svojega rodnog kraja. Neki su bili domaći predavači, rođeni u Varaždinu i okolici ili radom i interesom vezani za varaždinski kraj. Neki gostujući predavači (većinom hrvatskoga roda, dvoje iz Francuske) bili su oni već

⁸⁹ *Spomenica PSZ*, 55.

⁹⁰ »Varaždinsko pučko sveučilište«, *Varaždinske novosti*, 15. veljače 1934., br. 219, str. 2.

uključeni u rad pučkoga prosvjeđivanja u Zagrebu, ili oni koji su radom vezani za kulturu i umjetnost grada Zagreba i šire. Predavači su se bavili posve općim temama (kultura i umjetnost pojedinih civilizacija, arheoloških lokaliteta, stilskih razdoblja u europskoj umjetnosti) ili prošlošću varaždinskoga kraja, što se ujedno mogu smatrati »školskim« temama. Neke teme proizašle su iz njihova znanja i stručnosti stečene obrazovanjem, iz njihovih umjetničkih stvaralaštva ili iz njihove uključenosti u onodobne likovne pojave. Ujedno su se bavili suvremenim temama, od recentnih istraživanja u području umjetnosti i arheologije do aktualnih problema oko zaštite i očuvanja spomenika. Dio predavača javnosti je tumačio rezultate svojih višegodišnjih istraživanja spomeničke baštine. Predavači su bili upućeni u suvremena događanja na lokalnoj, jugoslavenskoj, europskoj i svjetskoj razini. Slijedno tome, s radom i djelatnošću svojih predavača bili su upoznati organizatori predavanja. Predavači su jednostavnim jezikom i načinom predavanja uz pratnju projiciranih slika, fotografija ili dijapozitiva publici mogli približiti raznorodne teme. Zajedno, koristi li se Zidićeva apozicija za jednoga od predavača, djelovali su kao »popularizatori i tumači umjetnosti«.

BIBLIOGRAFIJA

GRAĐA IZ ARHIVA I MUZEJA:

1. Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu spomenika kulture, Ostavština Gjure Szaba, kutija 4, strojopis *Lice Zagreba u 19. stoljeću*.
2. *Spomenica i knjiga zapisnika varaždinske gimnazijske ekstenze. Varaždin, 30. studenoga 1921. – 2. veljače 1929.*, papir, rukopis, tinta; 25,8 x 33,8 cm, 140 stranica, Varaždinska gimnazijska ekstenza, 1929., Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 57462.
3. *Plakat: Predavanje Leon Reya Les Statues de Paris*, Francuski klub u Varaždinu, 1930-ih, papir, tisak, d. 47,5 cm x š. 31,5 cm, Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 60610.
4. Gjuro SZABO, *Spomenici grada Varaždina*, oko 1919.; rukopis: papir, olovka, tinta i flomaster, 21,5 x 34 cm, Gradski muzej Varaždin, GMV 43028.
5. Gjuro SZABO, *Spomenici kotara varaždinskog*, između 1915. i 1920.; rukopis: papir, olovka, tinta i flomaster; 22 x 35 cm. Gradski muzej Varaždin, inv. br. GMV 43029.

TISKANI RADOVI:

1. Dubravka BALEN-LETUNIĆ, »Kameno oružje i oruđe s područja Hrvatskog zagorja Zbirka Pečornik«, *Godišnjak Gradskog muzeja*, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 6-1981., 5–16.

2. *Bibliothèque de l'École des chartes. Tome 119*, Pariz, 1961., 372–374.
3. Drago BIŠĆAN, »Franjo Galinec: 1887.–1945.«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Grad Varaždin, 10-11/1998., 203.–208.
4. *Enciklopedija Matice hrvatske: iz književne, kulturne, društvene i političke povijesti Hrvatske. 1842 – 2014. Sv. 1, A-G*, gl. ur. Igor Zidić, Zagreb, 2015.
5. Krešimir FILIĆ, »Pučko-prosvjetni rad Varaždinske gimnazijske ekstenze i Varaždinskog pučkog sveučilišta od 1920. [do] 1941.«, *Prilozi historiji Varaždina*, Narodno sveučilište »Braća Ribar« i Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Varaždin, 1967., 108.–118.
6. Siniša HORVAT, »Krešimir Filić – Djelatnik u Varaždinskoj gimnazijskoj ekstenzi«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Grad Varaždin, 23/2012., 129.–156.
7. Siniša HORVAT, »Najistaknutiji Ekstenzini djelatnici«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Grad Varaždin, 14-15/2004., 117.–132.
8. Siniša HORVAT, »Krešimir Filić – Profesor u Varaždinskoj gimnaziji«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Grad Varaždin, 23/2012., 105.–128.
9. Siniša HORVAT, »Historijat Varaždinske gimnazijske ekstenze«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Grad Varaždin, 14-15/2004., 73.–86.
10. *Hrvatska enciklopedija. 11, Tr-Ž*, gl. ur. Slaven Ravlić, Zagreb, 2009.
11. *Hrvatski biografski leksikon 1: A-Bi*, ur. Nikica Kolumbić, Zagreb, 1983.
12. Ana KANIŠKI, »Kulturni i umjetnički život grada Varaždina za Prvoga svjetskog rata«, *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. - 1918.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, gl. ur. Stjepan Damjanović, Zagreb – Varaždin, 2014., str. 317–348.
13. *Kosta Strajnić: život i djelo*, Institut za povijest umjetnosti, Matica hrvatska Ogranak Dubrovnik, ur. Ivan Viđen, Zagreb i Dubrovnik, 2009.
14. *Leksikon jugoslavenske muzike. Knj. 2, Me-Ž*, gl. ur. Krešimir Kovačević, Zagreb, 1984.
15. Stanka PAVUNA, »Antun Matasović – hrvatski pripovjedač: u povodu 100. obljetnice njegove smrti«, Matica hrvatska, *Hrvatska revija*, 46/1996., 593.–597.
16. Ivanka REBERSKI, »Kamilu Ružička u kontekstu hrvatskoga međuratnog slikarstva«, Institut za povijest umjetnosti, *Život umjetnosti*, 39-40/1985., 13.–24.

17. *Spomenica Pučkog sveučilišta u Zagrebu 1907 – 1912 – 1932*, Odbor za priređivanje pučkih sveučilišnih predavanja na Univerzitetu Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, Tisak braće Kralj, Zagreb, 1932.
18. Branko SVOBODA, »Pučko sveučilište u Varaždinu (1917-1919)«, *Prilozi historiji Varaždina*, Narodno sveučilište »Braća Ribar« i Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Varaždin, 1967., 100.–107.
19. Gjuro SZABO, »Iz starih dana Zagreba«, *Narodna starina*, J. Matasović i Tipografija, Zagreb, 19/1929., 111.–113.
20. Gjuro SZABO, »Izveštaj o radu zemaljskoga povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godinama 1912. i 1913.«, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 14/ 1914., 317.–334.
21. Gjuro SZABO, »Izveštaj o radu zemaljskoga povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godini 1911.«, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 12/ 1912., 202.–259.
22. Gjuro SZABO, »Knjiga o starom Zagrebu«, *Narodna starina*, J. Matasović i Tipografija, Zagreb, 23/1930., 253.–308.
23. Gjuro SZABO, »Knjiga o starom Zagrebu III. Zagreb od g. 1880. do g. 1903.«, *Narodna starina*, J. Matasović i Tipografija, Zagreb, 24/1930., 341.–402.
24. Gjuro SZABO, »Lice Zagreba u 19. stoljeću«, *Hrvatsko kolo*, Matica hrvatska, Zagreb, 8/1927., 165.–211.
25. Gjuro SZABO, »Planinarstvo i naši srednjovječni gradovi«, *Hrvatski planinar*, Hrvatsko planinarsko društvo, Zagreb, 5-6/1928., 104.–114.
26. Gjuro SZABO, »Spomenici prošlosti Hrvatskog zagorja«, *Hrvatski planinar*, Hrvatsko planinarsko društvo, Zagreb, 9/1929., 226.–234.
27. Gjuro SZABO, »Spomenici prošlosti otoka Krka«, *Hrvatski planinar*, Hrvatsko planinarsko društvo, Zagreb, 5/1930., 131.–141.
28. Gjuro SZABO, »Spomenici kotara Ivanec«, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 14/ 1915.-1919., 23.–96.
29. Gjuro SZABO, »Spomenici kotara Krapina i Zlatar«, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 13/ 1914., 103–204.
30. Gjuro SZABO, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Knjižara Vasić i Horvat, Zagreb, 1939.
31. Gjuro SZABO, *Srednjovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1920.
32. Gjuro SZABO, *Stari Zagreb*, Knjižara Vasić i Horvat, Zagreb, 1941.

33. Tihomil STAHLJAK, *Gjuro Szabo: djelo jednog života*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1995.
34. Ljerka ŠIMUNIĆ, »Gradski muzej Varaždin: odrazi duhovnih krajolika«, *80 godina Gradskog muzeja Varaždin*, Gradski muzej Varaždin, gl. ur. Branko Spevec, Varaždin, 2006., 29–79.
35. *Gjuro Szabo: 1875.-1943.: zbornik radova znanstveno-stručnog skupa [Muzej grada Zagreba, 15. i 16. listopada 2015.]*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 2018.

NOVINE:

36. »Akcija varaždinskog muzealnog društva za uređenje parka Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja«, *Varaždinske novosti*, 25. studenoga 1934., br. 256, str. 3.
37. »Iz umjetničkog života. Prof. Ljubo Babić: Giotto.«, *Hrvatsko jedinstvo*, 18. prosinca 1937., br. 10, str. 5.
38. »Nekulturni Varaždin«, *Varaždinske novosti*, 20. ožujka 1930., br. 15, str. 2.
39. »Predavanje Hrvatskog planinarskog društva. Zagreb u XIX. vijeku«, *Narodni val*, 2. prosinca 1928., br. 279, str. 7.
40. »Pučka prosvjeta u Varaždinu«, *Volja naroda*, 10. listopada 1918., br. 15, str. 4.
41. »Pučko-prosvjetni rad varaždinske gimnazijske ekstenze u škol. godini 1928-29.«, *Narodno jedinstvo*, 25. travnja 1929., br. 17, str. 2.
42. »Varaždinska gimnazijska ekstenza«, *Narodno jedinstvo*, 27. studenoga 1927., br. 46, str. 2.; 5. siječnja 1928., br. 1, str. 2.; 15. ožujka 1928., br. 11, str. 2.; 18. travnja 1929., br. 16, str. 2.
43. »Varaždinska gimnazijska ekstenza«, *Slobodni gradjanin*, 29. siječnja 1921., br. 4, str. 4.
44. »Varaždinska gimnazijska ekstenza«, *Varaždinske novosti*, 13. ožujka 1930., br. 14, str. 2.
45. »Varaždinsko muzealno društvo«, *Narodno jedinstvo*, 8. ožujka 1928., br. 10, str. 2.
46. »Varaždinsko pučko sveučilište«, *Hrvatsko jedinstvo*, 19. travnja 1934., br. 228, str. 4.; 15. veljače 1941., br. 175, str. 3.
47. »Varaždinsko pučko sveučilište«, *Varaždinske novosti*, 15. veljače 1934., br. 219, str. 2.
48. -bk-, »Stari i novi Zagreb«, *Hrvat*, 29. studenoga 1928., br. 2670, str. 5.
49. bs, »Pučka predavanja«, *Volja naroda*, 10. listopada 1918., br. 15, str. 3–4.
50. Vladimir CRNKOVIĆ, »Portert Zemlje«, *Vijenac*, 8. studenog 2007., br. 357., str. 14.

51. Gustav PIASEK, »Nikola Pečornik – športski i kulturni djelatnik«, *Varaždinske vijesti*, 22. svibnja 1996., br. 2680, str. 9.

IZVJEŠTAJI VARŽDINSKE GIMNAZIJE:

1. »Narodno prosvjeđivanje.«, *Varaždinska drž. realna gimnazija u školskoj godini 1929-30.*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1930., 29–33.
2. *Prosvjetni rad Varaždinskog pučkog sveučilišta u godini 1930-31.*, Naklada Varaždinskog pučkog sveučilišta, Tiskara Stifler Varaždin, Varaždin, 1931.
3. »Rad ekstenze na polju narodnog prosvjeđivanja.«, *Varaždinska drž. realna gimnazija u školskoj godini 1927.-28.*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1928., 28–32.
4. »Rad gimnazije na narodnom prosvjeđivanju«, *Godišnji izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu [1930.-1931.]*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1931., 46–47.
5. »Rad gimnazije na narodnom prosvjeđivanju«, *Godišnji izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu [1931.-1932.]*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1932., 45.
6. »Rad gimnazije na narodnom prosvjeđivanju«, *Godišnji izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu [1932.-1933.]*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1933., 56–62.
7. »Varaždinsko pučko sveučilište«, *Drž. Realna Gimnazija u Varaždinu. Godišnji izvještaj za školsku godinu 1934-35*, Tisak Svobodine »Narodne tiskare«, Varaždin, 1935., 43–44.

SAŽETAK

POVIJESNO-UMJETNIČKE TEME

VARAŽDINSKIH PUČKO-PROSVJETNIH PREDAVANJA (1917.-1941.)

Tijekom pučkoga prosvjeđivanja u gradu Varaždinu u razdoblju između kraja Prvoga svjetskog rata do sredine Drugoga svjetskog rata, to jest, u doba djelovanja Akademskoga pjevačkog društva »Tomislav« (1917.-1921.), Varaždinske gimnazijske ekstenze (1920.-1930.) i Varaždinskoga pučkog sveučilišta (1931.-1941.), nešto više od desetine predavanja imala je tematiku iz područja umjetnosti, urbanizma, arhitekture, oblikovanja krajolika, slikarstva, kiparstva, primijenjene umjetnosti, te zaštite i očuvanja baštine. Zasebna ili u ciklusima podijeljena predavanja priredilo je petnaest predavača:

i to, gimnazijski profesori (povjesničari, povjesničar književnosti, likovni umjetnici i pedagozi), likovni kritičar, lektori, književnik i arheolog, zaljubljenici u povijest, kulturu i umjetnost svojeg rodnog kraja. Domaći predavači bili su oni rođeni u gradu Varaždinu i okolici ili oni izvan; oboje su bili radom i svojim interesom vezani za varaždinski kraj. Ekstenzin predavač s najviše održanih predavanja povijesno-umjetničke tematike bio je domaći predavač Krešimir Filić, povjesničar, gimnazijski profesor, zaslužni varaždinski muzealac. Neki gostujući predavači (većinom hrvatskoga roda, dvoje iz Francuske) bili su oni već uključeni u rad pučkoga prosvjeđivanja u Zagrebu, ili oni koji su radom vezani za kulturu i umjetnost grada Zagreba i šire. Ističe se osobnost Gjuro Szaba, koji je na predavanjima tumačio i zrcalio rezultate dugogodišnjega rada na popisivanju i inventarizaciji povijesnih i umjetničkih spomenika u zagorskom i varaždinskom kraju, i objavljene radove o prošlosti grada Zagreba u XIX. stoljeću. Predavači su se bavili općim temama (kultura i umjetnost pojedinih civilizacija, arheoloških lokaliteta, stilskih razdoblja u europskoj umjetnosti) ili prošlošću varaždinskoga kraja, što se mogu smatrati »školskim« temama. Neke teme proizašle su iz njihova znanja i stručnosti stečene njihovim obrazovanjem, iz njihovih umjetničkih stvaralaštva, ili iz njihove uključenosti u onodobne likovne pojave. Bavili su se još i suvremenim temama, od recentnih istraživanja u području umjetnosti i arheologije do problema oko zaštite i očuvanja spomenika. Bili su upućeni u suvremena događanja na lokalnoj, jugoslavenskoj i svjetskoj razini. Slijedno tome, s radom i djelatnošću svojih predavača bili su upoznati organizatori predavanja. Predavači su jednostavnim jezikom i načinom predavanja uz pratnju projiciranih slika, fotografija ili dijjapozitiva publici mogli približiti raznorodne teme. Zajedno, koristi li se Zidićeva apozicija za jednoga od predavača, predavači su djelovali kao »popularizatori i tumači umjetnosti«.

Ključne riječi: pučko-prosvjetna predavanja; povijest umjetnosti; Akademsko pjevačko društvo »Tomislav«; Varaždinska gimnazijska ekstenza; Varaždinsko pučko sveučilište; Krešimir Filić; Kamilo Ružička; Nikola Pečornik; Mila Wood; Ljubo Babić; Raymond Warnier; Léon Rey; Gjuro Szabo.

SUMMARY

TOPICS IN ART HISTORY, AS COVERED IN PUBLIC LECTURES IN VARAŽDIN (1917-1941)

Between the end of World War I and the middle of World War II, when popular educational efforts were particularly notable in the city of Varaždin; specifically, the time when the "Tomislav" Academic Choir (1917-1921), the Varaždin High School Extension (1920-1930) and the Open University of Varaždin (1931-1941) undertook their activities, a little over a tenth of all the lectures that were held covered topics related to art, urban planning, architecture, landscape architecture, painting, sculpture, applied arts, as well as heritage protection and conservation. In total, fifteen lecturers gave the lectures, either as part of a series or individually. They were secondary school teachers (several historians, a literary historian, some artists, and education professionals), an art critic, university language professor, a writer, an archaeologist, as well a number of history buffs and other enthusiasts with a keen interest in the art and culture of the area. Of all the Croatian lecturers hailed from Varaždin, as well as other parts of county, who shared an interest, professional or otherwise in the Varaždin region, Extension's Krešimir Filić, a local historian, teacher at the Varaždin High School and prominent museum expert, holds the record for giving the largest number of lectures on art and history. A number of guest lecturers also appeared (mostly Croatian, with two of them hailing from France). They had either already taken part in similar efforts in Zagreb, or their work pertained to the culture and art of Zagreb and the surrounding areas. Gjuro Szabo is particularly notable, as his lectures attest to the many years he and his colleagues devoted to the categorization and inventorization of historically and artistically significant monuments of Varaždin and Zagorje, in addition to covering the works he published on the history of Zagreb in the 19th century. The topics which were addressed by the lecturers can largely be categorized as general knowledge (such as the art and culture of great civilizations, archaeological sites, or the stylistic periods of European art) or the history of Varaždin and the surrounding areas, and can even, in terms of scope, be described as pared down. They reflected the lecturers' professional interests, their education, their artwork, and their involvement in contemporary artistic movements. They also addressed a number of matters of contemporary interest, ranging from the most recent developments in art and archaeology, as well as monument conservation and preservation. The lecturers were well-versed in current affairs on the local, national and global levels, of which their employers were fully aware. The lecturers introduced

their audiences to a wide variety of topics through accessible lectures accompanied by projected images, photographs or slides. In the words Igor Zidić used to describe one of them, these lecturers served as “promoters and interpreters of art”.

Key Words: public lectures; art history, the “Tomislav” Academic Choir; the Varaždin High School Extension; the Open University of Varaždin; Krešimir Filić; Kamilo Ružička; Nikola Pečornik; Mila Wood; Ljubo Babić; Raymond Warnier; Léon Rey; Gjuro Szabo.